ليکوال : پوهنوال رسول باوري

د يوې ستري کلتوري غميزي په ياد

په دي هيله چي د دې کلتوري جنايت عاملين ژر تر ژره محاکمه او په سزا ورسيږي، د هغه ناورين پنځم کال په وير او ماتم يادوو.

له بده مرغه، پنځه کاله وړاندي د مارچ مياشتي په دوهمه نيټه د يوه تبليغاتي کمپاين په ترځ کي د عربي بنسټپالو کړيو په مخامخ لمسون طالب واکمنانو د بودائي پيرزياتي مجسمي او له هغي جملي د صلصال او شمامي په نوم دوې ستري مجسمي چي يوه (۵۳) متره لوړه او د بلي لوړوالی (۳۵) متره ته رسيدی، د شرعي فتوی تر نوم لاندي وراني او ويجاړي کړې. دا چي ولي نوموړي مجسمي وراني او وچول شوې؟ هغه پوښتنه ده چي لا يې بشپړ ځواب ويلو ته هيڅوک چمتو نه دي. له پيله ديني پوهانو دهغي فتوی شرعي توب ونه مانه؛ ټولو افغانانو د دې نا وړه کړو مخنيوی غوښت؛ نړيوالو علمي او کلتوري موسيسوهم تر زياته بريده زيار وه ايست چي د هغه امر د پلي کيدو مخه ونيسي؛ خو دا ټول ونه توانيدل. داسي بريښي چي د بودايي مجسمو ورا نول هم د يوه اوږده پلان يوه برخه وه چي مخنوی يې شونی نه وو، داسي لکه د نيويارک او واشنګټن د سترو برجونو او ودانيو په څير، چي د ورانی مخنيوی يې ونه شو.
په افغانستان کي د بودايي مهال د مجسمو او نور اړوندو اثار موجوديت نه يوازي د دې هيواد د لرغوني تاريخ لپاره ارزښتمن دی، بلکي د سيمي او نړی لپاره هم هغه مرستيال توکي دي چي د شتون پرته يې د نړی تاريخ نه شي بشپړ کيدای. خو له بده مرغه زموږ د هيواد د کلتور او تاريخ دښمنانو د بودايي پير زياتي مجسمي له مينځه يوړې، چي په هغو کي د باميانو ولايت هغه دوې ستري مجسمي هم وراني شوې چي د هر افغان لپاره د تير تاريخ يوه ستره بيلګه وه. هغه وخت چي د کوشاني سلسلي ستر امپراتور کنشکا (احتمالا ۱۲۰ ميلادي) د بودايي مذهب لاره خپله کړل، په لرغوني افغانستان کي نوی مدنيت زيږيدلی اود پراخيدو زمينه يې برابره شوې وه، چي زموږ د هيواد په تاريخ کي د ګريکو بوديک مدنيت په نوم ياد يږي. دا مدنيت په افغاني کلتور پاله چاپيريال کي وروړو په يوه داسي مدنيت واوښت چي په پخوانی نړی کي يې ساري نه ليدل کيږي. د دې مدنيت ځانګړتيا دا وه چي له يوې خوا يې د لرغوني يونان هنري ښکلا له ځان سره درلودل او له بله پلوه يې بودايي روحانيت په ځان کي ونغښت. د دې تمدن ربني په لرغوني افغانستان کي شني شوې، وده يې وکړل او بيا نورو ګاونډيو سيمو او هيوادونو ته ورسيدی.

تر هغه چي ستر کنشکا بودايي مذهب نه وو خپل کړی، بوديزم د يوې پرتي او بي خوځښته عقيدي په توګه د هند په محدوده کي بندي پاته شوې و. همداډول د لرغوني يونان څخه راغلو هنر مندانو هم د خپلو هنرونواو د ختيځو خيالاتو سره د هغود يو ځاې والي په لار کي ټاکلي ستونزي درلودې. د کنشکا د واکمنی پر مهال د افغاني هنر مندانو او ماهرينو په وسيله د ا ستونزي ليري شوې او د يوناني هنر او هندي روحانيت تر منځ د يوالي او تلفيق زمينه منځ ته راغله چي په نتيجه کي د يوه ستر تاريخي تمدن بنسټ کښيښودل شو. دګريکو بوديک تمدن پر هيواد او سيمي هر اړ خيز اغيزي وښندلي، د جاپان، کوريا، او چين څخه بيا تر اوسني ايران او سيستان پوري، د سريلانکا او هندڅخه بيا تر سير دريا او تاجکستان پوري ټولي سيمي يې تر خپلي اغيزي لاندي راوستي وې. د نړی له بيلا بيلو سيمو څخه به د مذهبي مراسمو د پر ځای کولو په نيت زيات شمير راهبان، زايرين او سيلانيان، په افغانستان کي د ودان شويو بو دايي زيارتونو او عبادت ځايونو او په ځانګړي ډول د باميان لرغوني او د بو دايي پير متبرک ځای ته د ليدو کتو په نيت سفرونه کول.

د باميانو په اړه تر ټولو پخواني معلومات د چيني زيارت کونکو له خوا ليکل شوي او لا تر اوسه زموږ په واک کي شته . ((فاهيان)) تر ټولو پخوانی چيني زيارت کونکی دی چي د باميانو په اړه ليکني لري . نوموړي په ۴۰۰ ميلادي کال د باميانو دره ليدلي او د سترو مجسمو په اړه يې ارزښتمن معلومات ليکلي دي . هغه ليکي چي : د باميانو دره شنه او پاکه ده ،د سترو مجسمو شاه او خوا هره ورځ وينځل کيږي ،زيات شمير مذهبي مدرسي شته ، هره ورځ زيارت کونکي او سوداګران دي سيمي ته د تلو راتلو په حال کي دي. د را هبانو لپاره ځانګړي صومعي جوړي شوي، او د مواشيو او بوده ګانو لپاره بيل ټاټوبي شته.

تر فاهيان وروسته بل چيني زيارت کونکی ((هيونتسنګ)) وو چي د باميانو سيمه يې ليدلي او په خپلو يونليکونو کي يې زيات ارزښتمن مطالب را ټول کړيدي، نوموړي په ۶۰۰ ميلادي کال د افغانستان سفر کړی او په دې لار کي يې د باميانو سيمه هم ليدلي ده. د هغه په قول په باميانو کي تر لس زياتي خانقاوي شته چي په هغو کي څه ناڅه زرتنه واعظين د بودايي مذهب تبليغ ته ګمارل شويدي. په لسګونو مدرسي شته چي هره مدرسه کي لږ ترلږه زرتنه زده کونکي روزل کيږي. هيونتسنګ په باميانو کي وړي او لويي مجسمي ليدلي خو يوه داسي مجسمه يې هم ليدلي چي د هر سهار د لمر په وړانګو به هغي مجسمي طلايي رنګ اخستی اوداسي بريښيدل لکه دا ټوله مجسمه چي د طلا څخه

جوړه شوي وي. تر هيونتسنګ وروسته کوريايي زيارت کونکی د باميانو په اړه پوره معلومات لري. نوموړی په ۷۲۷ ميلادي کال باميانو ته سفر کړی او په سيمه کي يې د بودايي مذهب د پيروانو د شتون په اړه ليکني کړيدي.
د زيارت کونکو تر يادونو وروسته څه ناڅه دري سوه) ۳۰۰(کاله د باميانو او په ځانګړي توګه د سترو مجسمو په اړه باوري معلومات نه دي ليکل شوي ،د دي سره سره چي د يوشمير مورخينو په ليکنو کي د مجسمو يادونه شوې، چي د بيلګي په توګه د طبري، يعقوبي، البيروني نومونه رايادولای شو. خو هغه وخت د باميانو د مجسمو يادونه يوځل بيا وشوه چي د تموچين يا چنګيز ورانکارو غوښتل چي د سترو مجسمو لوړ سر ته خپلي غشي ورسوي ، چي هيڅ يو هم په دې ونه توانيدی چي د لويې مجسمي سر ته خپل غشی ورسوي. او تر هغو ورانکارو وروسته د اولسمي ميلادي پيړی په جريان کي د اورنګ زيب لښکرو د توپ د ډزو په وسيله د لوي مجسمي مخ ته زيان واړاوه. د افغان انګليس د لومړی جګړي پر وخت د ليدي سيل په وسيله د باميانو او بودايي مجسمو په اړه يو لړ خپروني وشوې، برنس په ۱۸۱۹ ميلادي کال باميانو ته ورسيدی او د بودايي مجسمو او په باميانو کي د نورو نقاشيو په اړه يې زيات مطالب وليکل او بيايې په بيلا بيلو خپرونو کي نشر ته وسپارل .چارلس مسون په ۱۸۳۵ ميلادي کال د بودا دوې ستري مجسمي وليدلې او د دي مجسمو په دننه کي يې د يوي لاري د شتون خبره سپينه کړل چي په پخوانيو وختونو کي به زيارت کونکو د ستري مجسمي و لوړو برخو ته رسيدل .کپتان متلاند په ۱۹۲۲ _۱۹۲٤ ميلادي کالونو په ترڅ کي باميانو ته سفر وکړ او د سترو مجسمو د جوړښت او د هغو جدارونو په اړه يې څيړنی او پلټني تر سره کړې.

په افغانستان کي د رسمي سپړنو او څيړنو د پيل را وروسته (۱۹۲۲ ميلادي کال) د باميانو ستر ي مجسمي لومړی د فرانسوي لرغونپوه (الفرد فوشه ۱۹۲۲ ميلادي کال) لخوا وڅيړل شوي. د نوموړي په اند دا مجسې د هندي راورتي مجسمو سره يوشان دي . نوموړي په خپلو څيړنو کي څرګنده کړل چي په څلورمه او پنځمه ميلادي پيړی کي د بودا دوي ستري مجسمې چي يوه د صلصال او بله د شامامه په نوم يادېدې ، جوړي شوي وې. د دي سترو مجسمو په اړه دعلمي سپړنو او څيړنوکارد فرانسوي لرغونپوهانو په وسيله پيل او بيا وروسته د نورو هيوادونو لرغونپوهانو هغو څيړنو ته دوام ورکړيدی چي د بيلګي په توګه د هندي، جاپاني، چيني، او افغاني لرغونپوهانو يادونه کولاي شو.

د باميانو لرغوني اثار د ګريک بوديک او په ځانګړي توګه د ګندهارا د هنر ارزښتمني بيلګي او يادګارونه دي، خو له بده مرغه په راورسته شلو کالونو کي په پرله پسې توګه د عمدي او غير عمدي زيانو نو سره مخامخ شول. فرانسوي نامتو اونيزي L.Xpress د باميانو د سترو مجسمو او نورو لرغونو اثارو په اړه په ۱۹۹٦ميلادي کال وليکل چي ((د باميانو د سترو مجسمو د پښو په برخه کي چي نورو سمڅو ته له هم هاغه ځايه لار جوړه شويده،)) هلته اوس کلاشنکوفونه، راکټلانچرونه اونوري ډول ډول مرمی د بيلا بيلو قوماندانانو له خوا ځای پر ځای شويدي، پخواني بودائيانو ته هغه سپيڅلی حرم اوس د يوه نامنظم نظامي ډيپو په څير کارول کيږي، چي هره لحِظه يې د چاودلو او له مينځه تللو خطر شته، او هيڅ ډول مصونيت نه لري. هغه لرغوني نقاشی او رسامی چي د مجسمو پر شا او خواد تزئين په نيت جوړي شوي وې، هغه هم يوشمير يا له منځه تللي اويا د مرميو په وسيله له خپله ځايه بيځايه شوي او وراني شويدي. د ورانی مخنيوی خو يې نشته يوازنی څه چي هلته په ستر ګو کيږي هغه په زشت او کرغيړن ليک ليکل شوي چي ((قومندان دين محمد او قومندان همايون د جوزجان ولايت (۱۹۹٥ ميلادي کال)).
په باميانو کي د لرغونو اثارو دمصونيت او ساتني چاري زموږ په هيواد کي د دي اوږدې غميزي د پيل سره يوځای له مينځه ولاړې او ور ورو يې د لوټ تا لان او ورانی لړی داسي پيل شوه چي په ۲۰۰۱ ميلادي کال د مارچ مياشتي په دوهمه نېټه خپل لوړ بريد ته ورسيدل، او د افغانستان په تاريخ کي ديوي غمجني پيښي په توګه هغه دوه ستر او ارزښتمن وياړونه (صلصال او شا ما مه) د بهرنيو د سيسو په نتيجه کي د طالبانو له خوا د چاوديدونکو موادو په کارولو سره د يوزر او پنځه سوه کاله پايښت وروسته وچول شوه، چي نن د هغه ناورين پنځه کاله پوره شول، خو لا تر اوسه هغه مجرمين او ورانکاري د هغه ملي خيانت او ويجاړونکي عمل په جزا نه دي رسيدلي. په دې هيله چي د دې کلتوري جنايت عاملين ژر تر ژره محاکمه او په سزا ورسيږي، د هغه ناورين پنځم کال په وير او ماتم يادوو.

پای